

PREGLAD POLOŽAJA I INTEGRACIJSKOG ZNAČAJA HRVATSKIH ISELJENIKA U NJEMAČKOJ

Katica JURČEVIĆ

Povijest iseljavanja

U razdoblju do Drugog svjetskog rata Hrvati su se najviše iseljavali u prekoceanske zemlje, a u Njemačku tek u manjim skupinama. Ti su malobrojni hrvatski doseljenici u Njemačkoj uglavnom radili najteže fizičke poslove kao nekvalificirana radna snaga u rudnicima, teškoj industriji, poljoprivredi itd.

O tadašnjem kulturno-društvenom položaju Hrvata u Njemačkoj ne postoje sistematična znanja i nisu se provodila sustavna znanstvena istraživanja. Pritom je jedna od istraživačkih poteškoća i to što Hrvati u Njemačkoj tada nisu bili organizirani u etnička udruženja.

Nekoliko godina uoči Drugog svjetskog rata nacistička Njemačka je s drugim državama sklapala ugovore o zapošljavanju strane radne snage. Tako je 1938. godine sklopljen i ugovor s Kraljevinom Jugoslavijom o »vrbovanju radne snage«, pa je u Njemačkom Reichu (područja današnje Njemačke, Austrije i Češke) 1939. godine bilo evidentirano približno 15 tisuća radnika iz Kraljevine Jugoslavije, među kojima se nalazio i za sada neutvrđen broj Hrvata (Holjevac, 1967., 255).

Tijekom Drugog svjetskog rata građani Nezavisne Države Hrvatske (NDH) su na različite načine u velikom broju pristizali u Njemački Reich. Uglavnom se radilo o radnoj snazi koja je — prisilnim deportacijama iz logora u NDH, nakon uhićenja te, navodno, dobrovoljnim vrbovanjem — upućivana na rad u Njemački Reich, gdje su većinom radili u ratnim logoraškim uvjetima.

Za razdoblje od 1940. do 1945. godine do sada nisu utvrđeni zbirni brojevi pokazatelji o državljanima Kraljevine Jugoslavije i NDH koji su boravili u Njemačkom Reichu, no utvrđeni su neki podaci za područje današnje Austrije, u kojoj je broj službeno registriranih civilnih radnika iz NDH u završnim godinama rata prelazio 20 tisuća (Holjevac, 1967., 250-255; Čizmić i sur., 2005., 229-260). U neposrednom predratnom i ratnom razdoblju ta vrsta radnika u Nje-

mačkom Reichu označavana je pojmom *Fremdarbeiter*, a radili su najteže poslove u industriji, poljoprivredi i prometnoj infrastrukturi.¹

U prvim poratnim godinama, osim navedenih iseljeničkih skupina, postoji i neutvrđen broj Hrvata koji su se zatekli u izbjegličkim logorima na području Njemačke ili su u Njemačku na različite načine pristizali iz logora u Austriji i Italiji.

Manji dio hrvatskih iseljenika u Njemačkoj, vezanih za događanja Drugog svjetskog rata (osim njemačke nacionalne manjine koju je protjerao jugoslaven-ski komunistički režim),² trajno se nastanio u Njemačkoj, a veći dio je repatri-ran ili je postupno otišao na druge kontinente.

No daleko najveći valovi iseljavanja Hrvata u Njemačku događali su se nakon Drugog svjetskog rata, a najintenzivnije iseljavanje bilo je od sredine šezdesetih do sredine sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Tada s jedne strane dolazi do naglog razvoja Njemačke i velike potrebe za uvozom radne snage iz niza zemalja, a s druge strane bivša Jugoslavija je — zbog duboke socijalne i gospodarske krize — bila prinuđena otvoriti granice za masovan odlazak radne snage na tzv. privremeni rad u inozemstvo. Hrvati su tada bili najbrojniji iseljenici iz komunističke Jugoslavije, a daleko najviše doselilo ih se u tadašnju zapadnu, Saveznu Republiku Njemačku.

Na temelju niza čimbenika, hrvatsko iseljavanje u Njemačku nakon Drugog svjetskog rata može se podijeliti na tri razdoblja:

1. Iseljavanje u razdoblju od 1945. do sredine 1960-ih godina, koje je bilo gotovo isključivo politički motivirano i povezano sa svekolikom represijom koju je provodio jugoslavenski totalitarni komunistički režim nad svim stanovnicima, a naročito nad pripadnicima hrvatske nacije. Način iseljavanja bio je gotovo isključivo ilegalan jer je komunistički režim svaku želju za kontaktom ili odlaskom u nekomunističke države smatrao krajnje neprijateljskim djelom te ga najstrože sankcionirao, pravosudno i sustavnom društvenom marginalizacijom.
2. Iseljavanje od sredine šezdesetih do 1990. godine događalo se uglavnom legalnim putem jer je neuspješnost komunističkog načina upravljanja dove-

¹ Zapadnonjemački povjesničari se dugi niz godina nisu bavili ovom temom. Prvo temeljito istraživanje i ujedno standardno djelo priredio je Ulrich Herbert (Herbert, 1985., Neugas. Bonn, 1999.).

² Od 500.000 folksdojčera, koliko ih je živjelo na području bivše Jugoslavije do potkraj Drugog svjetskog rata, njih oko 240 tisuća evakuirano je pred dolaskom sovjetske Crvene armije i Titovih partizana. Od 195 tisuća folksdojčera koji su ostali u Jugoslaviji, od kraja 1944. do početka 1948. godine u logorima je završilo njih 170 tisuća. Zbog ubijanja, zlostavljanja, zime, gladi, tifusa i dizenterije umrlo je otprilike 50 do 60 tisuća pripadnika njemačke manjine (Geiger, 2006.).

la bivšu Jugoslaviju u duboku socijalnu i gospodarsku krizu koju je režim pokušao ublažiti naglim otvaranjem granica, tj. masovnim odlaskom stanovnika na tzv. privremeni rad u inozemstvo. Iako je većina pojedinaca motive svojeg iseljavanja uglavnom percipirala kao ekonomske («u potrazi za boljim životnim standardom»), a trajanje iseljenja privremenim, ipak je nedvojbeno da su dubinski razlozi bili politički, a iseljavanje se uglavnom pretvorilo u trajno.

Posebnost ove vrste iseljeničtva jest i u tome što su tzv. radnici na privremenom radu u inozemstvu većinom ostavljali dijelove svoje obitelji i imovine u domovini te su je iz Njemačke (i iz drugih zapadnoeuropskih zemalja) često posjećivali i u nju na različite načine upućivali goleme količine svojih financijskih sredstava. Na taj način su tzv. privremeni radnici u inozemstvu ostali na specifičan čvrst način vezani uz domovinu te su u njoj postupno — uglavnom spontano, bez izravne namjere — dovodili do složenih i dubokih socijalnih i političkih učinaka. S jedne su strane goleme količine deviza koje su donosili »radnici na privremenom radu u inozemstvu« produživale opstanak totalitarnog komunističkog režima, a istodobno su s druge strane postupno uvoženi pluralni građanski odnosi, ideje i vrijednosti koji su razarali totalitarni komunistički ustroj.

Unutar tog razdoblja posebno se izdvajaju tzv. iseljenici proljećari, koji su — nakon sloma Hrvatskog proljeća krajem 1971. godine — bili izloženi izravnim sudskim, političkim, statusnim i drugim progonima od strane režima te su pod tim pritiskom legalno i ilegalno iseljavali iz bivše Jugoslavije.

3. Iseljavanje hrvatskih prognanika od 1990. godine koji su za vrijeme srbijanske oružane agresije na Hrvatsku tražili utočište i u Njemačkoj. Velika većina te kategorije vratila se u domovinu, a jedan od razloga jest taj što je Njemačka, za razliku od nekih drugih država, vraćala hrvatske izbjeglice neposredno nakon što je Hrvatska oslobađala pojedina okupirana područja.

Noviji statistički podaci

Prema službenim podacima Njemačkog saveznog statističkog ureda Njemačka je 2009. godine imala 81,842.000 stanovnika. Ukupan broj stranaca iznosio je 7,146.000, a ukupan broj osoba s migracijskom pozadinom dosegnuo je čak 16,048.000.

Broj hrvatskih državljana u Njemačkoj 2009. godine iznosio je 221.222, od toga 107.464 muškaraca i 113.758 žena. Međutim, ukupan broj Hrvata u Njemačkoj — uključujući i one s hrvatskom migracijskom pozadinom — iznosi 367 tisuća, od toga 178 tisuća muškaraca i 189 tisuća žena.

Prosječna starost hrvatskih useljenika u Njemačkoj 2009. godine iznosila je 45,2 godine (muškarci 45,3, žene 45,1).

Od ukupnog broja Hrvata u Njemačkoj, njih čak 22 posto rođeno je u Njemačkoj.

Obiteljsko stanje Hrvata u toj zemlji (bez migracijske pozadine): u braku je 112 tisuća osoba, od čega njih 17.320 s njemačkim partnerom. Zatim, neoženjen/neudan je 68.771 Hrvat, 14.254 je rastavljeno, 6.512 je udovaca/udovica, a za 18.879 Hrvata bračni status u njemačkoj statistici naveden je kao nepoznat.

U razdoblju od 1995. do 2009. godine 30.042 Hrvata dobila su njemačko državljanstvo. Pritom je zanimljivo da su 2009. godine samo 542 Hrvata primljena u njemačko državljanstvo, što je upola manje nego 2008. godine kada njihov broj iznosi 1.032.

Znakovit pad broja hrvatskih državljana koji prelaze na njemačko državljanstvo povezuje se s ulaskom Hrvatske u Europsku uniju. Naime, većina članica EU-a ima ugovor s Njemačkom koji građanima EU-a omogućuje preuzimanje njemačkog državljanstva bez odbacivanja dotadašnjeg. Za države koje nisu članice EU-a vrijedi stari zakon kojim njemačko zakonodavstvo izričito pokušava spriječiti pojavu dvojnog državljanstva. No unatoč tome, čak 9 tisuća Hrvata posjeduju dvojno, hrvatsko i njemačko, državljanstvo.

75,5 posto Hrvata u Njemačkoj, uključujući i one s migracijskom pozadinom, ima završenu školu (od toga je s visokom stručnom spremom 10,1 posto muškaraca, 11,1 posto žena), a ukupno 24 posto Hrvata nema kvalifikacije.

193 tisuće Hrvata ima zanimanje, 174 tisuće ih je bez zanimanja.

170 tisuća Hrvata u Njemačkoj je u radnom odnosu, 67 tisuća u mirovini. Od ukupnog broja Hrvata u Njemačkoj, zaposleno je 51,1 posto muškaraca i 41,8 posto žena.

97 tisuća Hrvata u Njemačkoj ima status člana obitelji, a 16 tisuća prima pomoć od države. (Svi navodi sažeto preuzeti iz: *Ausländerzahlen 2009*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge; www.bamf.de; www.hercegbosna.org/kolumne/demografija/hrvati-u-njemackoj-1710.htm; www.wikipedija.hr — Hrvati u Njemačkoj.)

Integracija i identitet

Iseljeni Hrvati diljem svijeta imali su vrlo dinamičan život u sklopu organizacija svoje etničke zajednice. I u Njemačkoj su najveću ulogu u tome imale hrvatske katoličke misije. Na gotovo cijelom području Njemačke, u njezinih šest regija, djeluje ukupno 85 hrvatskih katoličkih misija koje pridonose očuvanju hrvatskoga jezičnog, kulturnog i nacionalnog identiteta. Važnu i odgovornu ulogu ima-

ju i hrvatske dopunske škole, organizirane prema dvama modelima. Prvi je u nadležnosti Republike Hrvatske čije nadležno resorno ministarstvo šalje i financira učitelje, a njegovi korisnici su Baden-Würtemberg, Schleswig-Holstein, Berlin, Bremen i Hamburg. Drugi model nastave je u nadležnosti ostalih njemačkih saveznih zemalja i prema njemu učitelji hrvatske dopunske nastave pripadaju pod njemačko radno pravo. Proteklih nekoliko godina približno šest tisuća učenika u Njemačkoj pohađalo je oba modela hrvatske dopunske nastave.

Hrvatske etničke organizacije i misije imale su ključnu ulogu i u vrlo uspješnoj integraciji Hrvata u njemačko društvo te su činile glavnu poveznicu s njemačkim institucijama. Na taj su način hrvatske etničke organizacije sustavno štitile interese Hrvata kao etničke skupine te istodobno promicale hrvatsku identitetsku baštinu i kulturu.

U svim većim njemačkim gradovima djeluju brojne hrvatske društveno-kulturne, sportske i političke udruge. Najstarija hrvatska udruga je Matica hrvatska čiji je cilj upoznavanje svih generacija Hrvata s poviješću i kulturom matične zemlje. Hrvatski svjetski kongres za Njemačku krovna je organizacija približno 120 udruga i predstavlja najveće udruženje hrvatskih udruga i institucija u Njemačkoj.³ Značajne udruge su i Društvo hrvatskih intelektualaca iz Münchena, Hrvatska kulturna zajednica — AMAC, udruženje bivših studenata i prijatelja hrvatskih sveučilišta te Udruga hrvatskih nogometnih klubova Srednje Njemačke.

Hrvatske udruge i katoličke misije u Njemačkoj izdaju niz glasila na hrvatskom jeziku, a najznačajnija su:

- *Glasnik* (izdavač: Almae Matris Alumni Croatie-Deutschland e.V.),
- *Riječ* (izdavač: Hrvatska kulturna zajednica Wiesbaden),
- *Glasnik HDZ-a* (izdavač: Koordinacija HDZ-a za Srednju Njemačku),
- *Glasnik HDZ-a* (izdavač: Koordinacija HDZ-a za Sjevernu Njemačku),
- *Živa zajednica* (izdavač: Hrvatski dušobrižnički ured u Njemačkoj),
- *Obavijesti HSK-a* (izdavač: Hrvatski svjetski kongres za Njemačku),
- *Crotime — Hrvatsko vrijeme* (izdavač: HKZ Stuttgart) i
- *Cro-info* (izdavač: hrvatske udruge iz Karlsruhea).

(izvor:www.mvpei.hr)

Velika većina hrvatskih iseljenika živi i radi u Njemačkoj već više od 40 godina, te je očito da se proces povratka i dalje odgađa, čak i kada imaju status umirovljenika.

³ Hrvatski svjetski kongres za Njemačku sudjelovao je na njemačkom 5. Integracijskom samitu 31. siječnja 2012. godine u uredu njemačke kancelarke, a predsjednik HSKNJ-a Mijo Marić i kancelarka Angela Merkel predstavili su *Nacionalni akcijski plan za integraciju* (www.cwc-hsk.de).

Prema tome, iako su hrvatski iseljenici radeći u Njemačkoj godinama doista pripremali povratak te u domovini imaju riješeno i stambeno pitanje, velika većina ostaje u zemlji prijma. Razlozi većinom leže u vrlo dobroj integraciji Hrvata u njemačko društvo i u činjenici da imaju odraslu djecu koja ondje žive i rade te imaju vlastitu obitelj.

S druge strane, povratak prvog ili drugog i trećeg hrvatskog iseljeničkog naraštaja iz Njemačke u Hrvatsku bitno je otežan negativnim odnosom hrvatskih državnih institucija prema povratku-reintegraciji iseljenika. Znakovito je što je protupovratničko ozračje — koje se održava u općem institucionalnom javnom životu Republike Hrvatske — utemeljeno na jednakim diskriminacijskim određenjima kao i u doba jugoslavenskog komunističkog jednonumlja. To je posebno negativna znakovitost Republike Hrvatske jer je niz drugih iseljeničkih zemalja svoj uspješan suvremeni razvoj temeljio upravo na integriranju golemih finansijskih, identitetskih i iskustvenih potencijala svojeg iseljenništva.

Potencijal hrvatskih iseljenika u Njemačkoj očituje se i u činjenici da se oni u njemačkom društvu s pravom ne doživljavaju kao proleterski, nego kao razvojni građanski sloj. Istraživanja pokazuju da su Hrvati takav status u Njemačkoj stekli zbog svoje otvorenosti prema ponuđenim integracijskim modelima te vrlo usredotočenog gospodarenja obiteljskom imovinom, tradicionalne marljivosti i velikog ulaganja u obrazovanje djece — tzv. druge, a sada već i treće generacije. Stoga Hrvati u Njemačkoj služe kao primjer doseljeničke etničke skupine koja se vrlo uspješno integrirala u njemačko društvo.

Drugi i treći iseljenički naraštaj

Drugi i treći iseljenički naraštaj se u stručnoj literaturi često načelno problematizira kao skupina bez korijena, tj. ona koja proživljava teške identitetske traume koje proizlaze iz osjećaja nepripadanja jednoj ili drugoj kulturi (*Kulturkonflikt*).

Novija detaljna istraživanja, uključujući i moje o položaju hrvatskih iseljenika u Njemačkoj, međutim pokazuju upravo suprotno (Ivanda, 2007.).

Pojednostavljeno, može se reći da su druga i treća generacija Hrvata u Njemačkoj dobitnici migracijskog procesa svojih roditelja. Oni su potpuno integrirani u njemačko društvo, što se naročito očituje u visokoj uspješnosti Hrvata u njemačkim školama i na fakultetima.

Najnovija istraživanja pokazuju da se drugi i treći naraštaj hrvatskih iseljenika poistovjećuje s općim svjetonazorskim i vrijednosnim sustavom Zapadne Europe, da su navikli na poslovnu odgovornost i konkurenciju te na slobodno zastupanje vlastitih stavova bez straha od represije.

Međutim, istraživanja pokazuju i to da se Hrvati drugog i trećeg iseljeničkog naraštaja, unatoč dobrom statusu i uspjehu u Njemačkoj, nisu spremni odreći svojih etničkih korijena. Velika većina još uvijek govori hrvatski jezik, sudjeluje u hrvatskim etničkim udrugama i katoličkim misijama, redovito dolazi u Hrvatsku i njeguje rodbinske i prijateljske veze.⁴ Čak i ona manja skupina Hrvata u Njemačkoj — koja nije prihvatila model odrastanja s »dvije pozadine«, nego se priklonila modelu asimilacije, a koji nije dokraja realizirala — u drugi je kontekst preuzela sve pozitivno doživljene elemente iz kulture svojih roditelja.

Zbog navedenih je značajki druga i treća generacija Hrvata u Njemačkoj vrlo zanimljiva njemačkim nacionalnim interesima, koji u njima vide izuzetno potentne partnere, posebice u smislu širenja interesa njemačkog gospodarstva na hrvatski teritorij i prostor Jugoistočne Europe. Tendencija povratka ove skupine hrvatskih iseljenika već se značajno događa, ali, nažalost, bez sudjelovanja i zalaganja hrvatske države.

Na taj način institucije Republike Hrvatske same sebi nanose dvostruku štetu: odustaju od korištenja integracijskih potencijala hrvatskog iseljeničtva koji zatim na hrvatski prostor dolaze kao sredstvo globalnih neokolonijalnih interesa.

Literatura i izvori

Ausländerzahlen 2009, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

Čapo Žmegač, J. (2004.), *Transnationalität, Lokalität, Geschlecht: Kroatische Transmigranten in München*. U: Christoph Köck/Alois Moosmüller/Klaus Roth (Hrsg.): *Zuwanderung und Integration. Kulturwissenschaftliche Zugänge und soziale Praxis*, Münster.

Čizmić, I., Sopta, M. i Šakić, V. (2005.), *Iseljena Hrvatska*, Zagreb, Golden marketing.

Geiger, V. (2006.), *Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata 1945.—1947.* U: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (3).

Holjevac, V. (1967.), *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, Matica hrvatska.

Ivanda, K. (2007.), *Die kroatische Zuwanderung in die Bundesrepublik Deutschland: Eine Fallstudie unter besonderer Berücksichtigung von Phänomenen und Problemen der Akkulturation und Integration*, Dissertation, Uni-Bremen, Bremen.

Herbert, U. (1985.), *Neuasg. Bonn (1999.), Fremdarbeiter. Politik und Praxis des »Asländer-Einsatzes« in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches*, Berlin/Bonn.

www.bamf.de

www.cwc-hsk.de

www.hercegbosna.org/kolumne/demografija/hrvati-u-njemackoj-1710.htm

www.mvpei.hr

www.mvpei.hr - Hrvati u Njemačkoj

⁴ Osim rezultata do kojih sam došla u svojem istraživanju, slični rezultati dobiveni su istraživanjem Jasne Čapo Žmegač (Čapo Žmegač, 2004.).